

Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi

ISSN: 2148-2292
11(5) 2024

Academic Journal of History and Idea

Derleme Makale | Review Article
Geliş tarihi | Received: 07.08.2024
Kabul tarihi | Accepted: 10.10.2024
Yayın tarihi | Published: 25.10.2024

Mohammad Ekram Yawar

<https://orcid.org/0000-0003-3198-5212>
Dr., Turkey, ekramyawar93@gmail.com

Abdul Jamil Sharify

<https://orcid.org/0009-0001-0727-6726>
Post Graduate from Faculty of Business Administration Osmania University, Hyderabad-India.
jamilsharify@yahoo.com.

Atıf Künyesi | Citation Info

Yawar, M. E. & Sharify, A. J. (2024). Afganistan'da Demokratikleşmenin Önündeki Sosyal Engeller. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 11 (5), 3155-3173.

Afganistan'da Demokratikleşmenin Önündeki Sosyal Engeller

Öz

Şimdiye kadar toplumsal engellerin etkisinde kalmış olan Afganistan'da demokrasiye doğru bir değişim vardır. Afganistan'da demokrasinin gerçekleştirilmesine yönelik yapısalçılık, aktivizm ve küreselleşmenin teorik modelleri, uygun siyasi ve sosyal platformun oluşturulmaması ve kolaylaştırılmaması nedeniyle çıkmaza girmiştir. Bu araştırmada kütüphane ve nitel veri toplama yöntemleri, bazı durumlarda nicel veri toplama yöntemleri kullanılmıştır. Afganistan'da otoriterlik ve demokrasiye geçiş karmaşasına tarafsızlık üzerinden son verecek bir çözüm bulunmaya çalışılmıştır. Bu temelde, Afganistan'ın karmaşık toplumunun katılığına yol açan demokrasiyi engelleyen bir dizi faktör olarak kabile, gelenek, eşitsizlik, ayrımcılık, yoksulluk ve az gelişmişlik gibi engeller, coğrafi faktör tartışılmış ve değerlendirilmiştir. Sonuç olarak Afgan halkının acılarını dindirebilecek asgari demokrasi düzeyine ulaşmak gerektiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Afganistan, Demokrasi, Modernleşme, Sosyal

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/atdd>

Social Obstacles to Democratisation in Afghanistan

Abstract

There is a shift towards democracy in Afghanistan, which has so far been dominated by social barriers. The theoretical models of structuralism, activism and globalisation for the realisation of democracy in Afghanistan have reached an impasse due to the lack of creation and facilitation of the appropriate political and social platform. In this research, library and qualitative data collection methods and in some cases quantitative data collection methods were used. An attempt has been made to find a solution to end the confusion of authoritarianism and transition to democracy in Afghanistan through neutrality. On this basis, a number of factors that hinder democracy, such as tribalism, tradition, inequality, discrimination, poverty and underdevelopment, as well as geographical factors, which lead to the rigidity of Afghanistan's complex society, were discussed and evaluated. As a result, it is seen that it is necessary to achieve a minimum level of democracy that can alleviate the suffering of the Afghan people.

Keywords: *Afghanistan, Democracy, Modernisation, Social*

Giriş

Tarih boyunca Afganistan, en azından biçimsel olarak, birkaç demokrasi dönemi yaşamıştır. Ancak Taliban'ın etkisinden sonra yeni bir demokratikleşme süreci yaşıyor. Kuşkusuz herhangi bir ülke gibi Afganistan'da da demokrasinin, kendisi için en iyi hükümet modeli olarak kabul edilebileceğini söylemek gerekir. Demokratik ortamda etnik grupların iktidardaki payı ve rolü ancak çok etnisiteli toplumlarda belirlenir. Afgan toplumunun karmaşıklığı nedeniyle demokratikleşme ciddi zorluklar ve engellerle karşı karşıya kalmıştır, bu engellerden biri Afganistan'ın sosyal yapısıdır. Biz bu araştırmada Afganistan'da demokrasinin engellenmesine yol açan bağımsız değişkenleri belirlemeye ve yapısından kaynaklanan sosyal engeller ve zorlukları açıklamaya çalışıyoruz. Varsayımımız, Afganistan'ın sosyal engelleri anlayarak ve bu engelleri aşmak için çözüm bularak demokrasiye ulaşılabiliridir. Ancak demokratikleşmenin önündeki toplumsal engelleri tartışmadan önce bu girişte demokrasi, demokratikleşme dalgaları gibi temel kavramları ve ayrıca bu araştırmanın bağımlı değişkenleri olarak demokrasinin kurumsallaşmasının özel koşullarını açıklayacağız (Qadri, 2011).

1. Demokrasi Kavramı

Herodotus tarafından yazılan Yunan tarihi belgelerinde doğrudan demokrasi, demokrasiye inanan Thanos adında bir kişiden bahseder: *Kitlelerin yönetiminin en iyi yönleri vardır ve içinde akıl ve eşitlik yatar; Buna ek olarak, kralların yapmaya meyilli olduğu tüm suiistimallerden muaftır.*"(MacKenzie, 2021, s. 173). Demokrasi, çağdaş tarih boyunca tek

partili sistemlerden çoğulcu toplumlara kadar tüm siyasi otoritelerin kendilerini demokratik olarak adlandırdıkları en geçerli ve en çekici terim ve sözcüklerden biridir.

İlk demokrasi deneyimi, "bu şehir yönetiminin tarihinin bir noktasında, bugünün İsviçre'sinin Kantonlarına daha çok benzeyen Atina'nın özgür vatandaşlarının doğrudan siyasi faaliyetlerde bulunmasından kaynaklanan" Atina'ya kadar uzanmaktadır (Jaski, 2019). Demokrasi, komünist siyasal sistemlerin iddia ettiği gibi, yönetici grupların halk yararına yönetmesi demektir (Robertson, 2004, s. 218). Demokrasi, otokratik yönetime ve topluluğa karşı ortaya çıkmıştır ancak taraftarlarının hepsi aynı bakış açısını paylaşmamaktadır. Bazıları özgürlüğü hükümetin ana hedefi olarak görürken diğerleri eşitliği demokrasinin arzulanan mükemmelliği olarak görmektedir (<https://tinyurl.com/>).

2. Demokratikleşme

Demokratikleşme, demokratik olmayan siyasi sistemi demokratik sistem veya yapılarla dönüştürme süreci olarak tanımlanmıştır. *Bugünün literatüründe, demokrasinin ortaya çıkışının koşulları ve bağlamları ile ilgili olarak üç ana teorik yaklaşım önerilmiştir: Birincisi, modernleşme teorisi, ikincisi, yapısal yaklaşımlar ve üçüncüsü, değişimin failleri olarak siyasi elitlerle ilgili teorilerdir"* (Bashirieh, 2008, s. 16). Ayrıca post-yapısalcı ve postmodern düşünürleri inceleyerek küreselleşme ve üçüncü dünya toplumları teorisini ve karmaşık toplumlarda demokratikleşmeyi incelemenin önemini anlatan Habermas'ın bakış açısını inceler.

3. Demokratikleşme Dalgaları

Demokrasi dalgaları, bir bölgede veya dünya düzeyinde daha fazla demokrasiye doğru meydana gelen gelişmelerdir ve zirveden sonra demokrasi durağan, zamansal ve mekânsal koşullara tabi hâle gelir.

Samuel Huntington, demokrasinin üç dalgada birbirinden ayırır: Birinci dalga 1820'lerden I. Dünya Savaşı sonrasına kadar sürmüştür. İkinci dalga Güney Avrupa, Latin Amerika, Doğu Asya ve bazı Asya ülkelerinde demokratik olmayan sistemlerin çökmesi sonucu otoriter rejimler yerini demokratik sistemlere bırakmıştır. Ve son olarak 1974'ten itibaren Güney Avrupa, Latin Amerika, Doğu Asya ve bazı Asya ülkelerinde demokratik olmayan sistemlerin çökmesi ve bunun sonucunda otoriter rejimlerin yerini demokratik sistemlere bırakmasıyla üçüncü dalga yaşandı.

Bu arada dünyanın bazı bölgeleri, 21. yüzyılın üçüncü on yılı olan bugüne kadar maalesef demokratikleşme sürecinde demokrasi kervanının gerisinde kalmıştır. Ortak özellikleri olan Orta Doğu ve Afganistan da bu ülkeler arasında yer almaktadır. Buradan hareketle Orta Doğu

ve diğ er İslam ÷lkelerinde demokratikleşmenin ve demokrasiye geçişin önündeki engelleri şöyle özetlemiştir:

- *Doğ u tiranlığı geleneğ i ve büyük kaynaklar üzerindeki hükümet kontrolü,
- *İslam ve İslam hukukunun geleneksel ve köktendinci yorumları,
- *Kabile yapıları ile kabilecilik ve etnik bölünmelerin devamı,
- *Sınıfsal ve toplumsal dayanışmanın ortaya çıkmasını engelleyen bir faktör olarak coğ rafi dağılım,
- *Sömürgeciliğ in tarihi ve mirası,
- *Petrol ekonomisi ve rantiy e hükümeti,
- *Dinî ve askerî kurumların tarihsel hâkimiyetinden dolayı sivil toplum kurumlarının zayıflığı,
- *Yurttaşlık ve boyun eğmenin siyasal kültürü (Bashirieh, 2008, s. 34).

4.Demokratikleşme Sürecini Etkileyen Faktörler

*Kültür: Kültürün demokratikleşmesinin temel ön koşullarından biri, toplumların dinamik kültürünün insanların siyasal katılıma yönelmesi için gerekli zemini sağlamasıdır. Bu toplumlara göre, diğ er toplumlardan yeni kültürel öğeler alarak ulusal kültür bileşiminin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Protestanlıkla uyumlu hâle gelen Hristiyanlıkta dinî hoşgörü değ er biçmeye, bireyciliğ e ve demokratik siyasal sistemlerin oluşmasına neden olmuştur.

*Siyasi koşullar: Birinci demokratikleşme dalgasında ekonomik ilerleme, sanayileşme, kentleşme, burjuvazinin egemen sınıf olarak ortaya çıkması, işçi sınıfının genişlemesi ve ekonomik eşitsizliklerin azalması vardır. İkinci dalgada siyasal ve askerî faktörlerin etkisi, üçüncü dalga demokraside ise ekonomik başarısızlıkların ardından siyasal sistemlerin meşruiyet krizi vardır. Toplumsal sınıflar büyüyerek siyasal hâle gelmiş ve Katolik Kilisesi'nin görüşleri sömürülmüştür.

*Sosyal koşullar: Halefiyet ve krizler, ulusal birliğ e ve kitlesel partilerin harekete geçmesine yol açan merkezî hükümetin kurulmasına neden olmuştur.

*Ekonomik gelişme: Ekonomik zenginlik; eğ itimin gelişmesine, yüksek okuryazarlık seviyesinin oluşmasına, kentleşmenin yaygınlaşmasına, kitle iletişim araçlarının güçlenmesine ve siyasal çatışmaların hafiflemesine yol açar ve bu koşulların gerçekleşmesi demokrasiyi getirecektir.

5.Araştırmanın Teorik Çerçevesi

İnsan toplumlarında modernleşme için entelektüel temellerini ve teorik çerçevelerini incelemek gerekir. Bu bağlamda siyasal bilimciler ve siyaset sosyologları, kaçınılmaz olarak bu

teorik modellere dayanan bu insani süreci gerçekleştirmek için teorik modellere yönelmek zorundadır. Toplumların demokratikleşme derecesi ölçülür. Afganistan, diğer modernleşme bileşenleriyle birlikte elbette çıkmaza girmiş olan karmaşık toplumlarda demokratikleşme sürecinin incelenmesini içeren ülkelerden biridir. Bu nedenle Afganistan'da modernleşme öyküsünü takip etmenin yönünü, demokratikleşmeyi gerçekleştirme açısından değil; bu teorik çerçevelerin hiçbirinin Afganistan'daki duruma yanıt vermediği engelleri belirleme açısından değerlendirdik. Karmaşık olan üçüncü dünya ülkelerindeki demokratikleşme durumunun araştırılmasına odaklandık ancak araştırma literatürüyle karıştırılmaması için diğer teorik çerçevelerin kullanılması kaçınılmazdır.

6.Gelişmiş Ülkelerde Demokrasi Teorileri

6.1.Yapısalcı Teoriler

Demokrasinin oluşumunda tek bir faktörü vurgulayan ve 1970'lerde üçüncü demokrasi dalgasının başlangıcından önce önerilen teorilerdir. Bu teori, demokrasiye geçiş için gerekli koşullar olarak sınıf gücü, devlet gücü ve uluslararası güç yapılarındaki temel değişiklikleri vurgular. *"Yapısalcı teorilerde, ajanların ve örgütlü siyasi aktivistlerin, özellikle de yönetici elitlerin demokrasideki doğrudan rolüne çok önem verilmiştir"* (Bashirieh, 2008, s. 17). Bu teori, demokrasiye yönelik diğer gelişmelerin başlangıcı olarak modernleşme öncesi ekonomik gelişmeyi vurgulayan Martin Lipsett gibi düşünürler ve aynı zamanda bu teoriyi benimseyen Left Wich, Samuel Huntington, Daniel Lerner gibi diğer kişiler tarafından desteklenmektedir. Ekonomik gelişmeye dayalı olarak kentleşme, eğitim ve kitle iletişim araçlarının geliştirilmesi üzerinde durulmaktadır.

Aynı şekilde siyasal kültürün rolüne odaklanan Gabriel Almond ve Verba ile mutluluğu demokrasinin gerçekleşmesinin temel koşulu olarak gören Harold Laswell dikkat çekmektedir. Bir organizma olarak toplum, evrimi sırasında çeşitli koşullardan ve faktörlerden geçer; öyle ki, çevrenin koşullarına bağlı olarak siyasi düşüncenin evrimi nedeniyle, toplum sürekli bir evrim içindedir; farklı aşamalardan geçer ve her aşamada ruhun veya vicdanın özel bir görüşü vardır. Politika evrilir ve politik kültürün evrimine yol açar. Bu hiyerarşi gözetilmeden bu niteliklerden biri başka bir yere yerleşirse toplumsal-politik denge bozulur (Azimi, 2000). Bu teorik model, Afganistan'da demokratikleşmenin önündeki engellerle ilgili bazı durumlarda kullanılmıştır.

6.2.Aktivist Teoriler

Yeni demokrasi teorileri dalgası genellikle aktivisttir, bu nedenle sosyal ve politik faillerin eylemlerine daha fazla vurgu yapılmıştır. Danquart E. Rostow'un 1970'teki teorileri, siyasi

aktivizm çalışmalarının yolunu açmıştır. Demokratikleşme sürecinin tüm dünyada aynı olmadığını ancak her ülkenin kendi özel koşullarına göre diğer ülkelerden farklı bir seyir izleyeceğini vurgulamıştır.

İnşacı bir teori türü olan modernleşme teorisi, demokrasinin sadece mevcut durumunu ele alabilir ve demokrasileri ilk aşamalarında açıklayamaz. Rasto, demokrasiye giden yolu dört aşamaya ayırır:

- *Ulusal birliğin oluşumu,
- *Sosyal sınıfların ve siyasi güçlerin siyasi hâkimiyeti için bitmemiş mücadele,
- *Karşıt güçlerin taktiksel olarak uzlaşmaya karar verdiği başlangıç aşaması,
- *Demokrasinin bir çatışma çözümü aracı olarak kabul edildiği ikincil veya tutarlılık aşaması (Bashirieh, 2008, s. 17).

Latin Amerika'da Larry Diamond, Juan Linz, Philip Schmitz ve Terry Carl'ın Latin Amerika ve Avrupa ülkelerinde demokrasiye geçiş konusundaki araştırmalarında geçiş sürecinde siyasi eylemin türü ve yöntemleri yerine aktörlerin rolü vurgulanmaktadır. Soyun ve geleneksel kültürün yapılarına ve arka planına kadar. Dolayısıyla Afganistan'daki teorik çerçeveye göre bu modelin demokratikleşmesinin önündeki engeller de vurgulanmıştır.

7.Küreselleşme Teorileri

Bazı teoriler, uluslararası baskıları ve küreselleşmenin etkilerini farklı ülkelerde demokrasi konusunda önemli görmektedir. "*Küreselleşme, 1990'ların popüler bir kavramı ve insan toplumunun üçüncü binyıla geçişini anlamak için kilit bir fikirdir*" (Keeley & Marfleet, 2005, s. 9). Samuel Huntington ulus-devletlerin merkezî rolüne ve küreselleşmenin ardından hayatta kalmalarına ve sürekliliklerine vurgu yapmış ve yeni küresel gelişmelerin ortaya çıkmasının ardından demokratik yapıların genişlemesinden söz etmiştir. Ayrıca Emmanuel Wallerstein ve dünya çapındaki diğer askeri ekoller, siyasi meseleleri dünya sistemi çerçevesinde anlamaya çalışmaktadır; dünya sisteminin farklı boyutlarındaki değişimleri artıran ve daha sonra gelişen küresel bir dalga olarak demokratik bir önermeyi vurgulamaktadır. Onlara göre demokrasi, küresel değişimlerin doğasında ve mekanizmasında kök salmaktadır. Fukuyama, küreselleşmeyi ulusal toplumların liberal demokrasiye doğru hareketi olarak görmektedir. 11 Eylül 2001 olayından sonra uluslararası toplum, Afganistan'daki modernleşmeyi desteklemek için bir şekilde Afganistan'da halkın demokrasiye ulaşması için oluşturulan aynı teorik çerçeveye girmiştir.

8.Karmaşık Topumlarda Demokrasi

Modernleşme teorisi, özellikle yapısal işlevselcilik çerçevesinde önerilen karmaşık toplumlar terimi, iş bölümü nedeniyle toplumun ayırık, esnek olmayan ve ayırık alt sistemlere ve parçalara bölündüğü bir durumu ifade eder (Shafiei & İqbal, 2009). Yukarıda da belirttiğimiz gibi Afganistan, yukarıdaki tanıma göre karmaşık toplumları da içermektedir.

Jürgen Habermas gibi çağdaş düşünürler, post-modernler ve Derrida gibi post-yapısalcılar ve diğerleri, karmaşık toplumlarda demokrasinin sorunlarını kabul etmiş ve çözümler önermişlerdir. Habermas, "tüm toplumsal yaşamın yapısal işlevselcilik ilişkileri çerçevesinde anlaşılamayacağına, ancak yukarıdaki açıdan bakıldığında, bu düşünce çerçevesinin şimdiye kadar incelediklerimizden farklı olduğuna" inanmaktadır (Nash, 2015, s. 260). Habermas müzakereci demokrasiyi, Lacla ve Mouffe radikal demokrasiyi ve Daniel Zulu güçler ayrılığı ve hukukun üstünlüğünü önermiştir (Shafiei & İqbal, 2009). Klaus Uffe, karmaşık toplumların temel özelliğinin, insanların iradesinin oluşumuna katılımın ve iradelerinin uygulanmasının engellendiği katılık olduğunu düşünmektedir. "Karmaşık toplumlar o kadar katı hale geldi ki, düzen veya canlanma hakkında normatif olarak düşünmeye yönelik herhangi bir girişim, bu ya da başka bir deyişle, içlerinde gerçekleşen süreçlerin koordineli doğası, boşunalıkları ve dolayısıyla içsel yetersizlikleri nedeniyle pratik olarak imkânsızdır (Nash, 2015, s. 260).

9.Afganistan'da Demokratikleşme

9.1.Demokratikleşme Süreci

Afganistan'ı yapılandırmacı teori, aktivist perspektif, küreselleşme teorisi ve son olarak karmaşık toplumlarda demokratikleşme teorisinin teorik çerçevesinde bahsedilen dört farklı modele dayanan teorik perspektiflere göre ele aldığımızda ne yazık ki hiçbirinin etkili olmadığını görürüz. Öyle ki Martin Lipset'in yapısal reform ve özellikle ekonomik kalkınma vurgusuyla ortaya koyduğu yapısalcı teoride Afganistan sistem içinde yapısal reform alanlarını, özellikle ekonomik kalkınma alanını bulamamıştır. özellikle bu teorik modelden büyüme ve refah ve ekonomik zeminini sağlamaktır. Dunquart Rostow'a göre, yeni demokratikleşme dalgasının bir sonucu olarak ortaya çıkan aktivizm teorisine göre, siyasi aktörler sosyal ilişkileri ve etnik kökenleri nedeniyle yerlerini alamamışlardır ve pratikte aktivizm çözümü etkisiz hâle gelmiştir. Modernleşme teorisi, demokrasinin sadece mevcut durumunu ele alabilir ve demokrasileri başlangıç aşamasında açıklayamaz (Bashirieh, 2008, s. 17). Aynı şekilde, küreselleşme teorisi, Samuel Huntington'ın devlet-ulusların merkezî rolünden ve demokratik yapıların genişlemesinden sonra hayatta kalmalarından bahsettiği görüşüdür. Demokratikleşmeyi küresel etkileşimlerin doğasında ve mekanizmasında kök salmış küresel

bir dalga olarak vurgulayan Emmanuel Wallershtan'dır. Fukuyama, küreselleşmeyi ulusal toplumların liberal demokrasiye doğru hareketi olarak görmektedir.

Afganistan'daki bu demokratikleşme süreci, 11 Eylül 2001'de Dünya Ticaret Merkezi'nde meydana gelen terör saldırılarının ardından dünyanın demokratik dünyayı savunmak için terörle mücadele arayışına girmesine ve bu da Afganistan'da liberal demokrasi modeline sahip yeni bir hükümetin kurulmasına yol açmıştır. Bununla birlikte demokrasinin kurulması ve devamı, yukarıdaki üç teorik modeli de işe yaramaz hâle getiren katı sosyal engellerle karşı karşıya kalmıştır. Sosyal, siyasal, kültürel, ekonomik durum ve faaliyete göre orta sınıfların oluşumu ve halkın katılım kültürü ile uyum oluşmamış ve bu ülkenin geleneksel siyasi liderlerinin çabalarına rağmen bir çıkmazla karşılaşmıştır. Modernite projesi kapsamında demokratikleşme tartışması da modernleşme ile ilgili olarak tamamen yabancı bir durum ve atmosfer, geleneksel dinî normlarla çatışmış ve çıkmaza girmiştir. Durumu anlamak için demokrasinin arka planına ve demokrasinin kuruluş sürecine kısaca göz atılmıştır.

9.2.Afganistan'da Demokrasinin Geçmişi

20. yüzyılın başlarına kadar Afganistan'ın yönetimi, her zaman kralların ve emirlerin arzu ve isteklerine göre şekillenmiştir. Hatta Amir Abdul Rahman Khan'ın zamanına yani 1880 yılına kadar kelimenin tam anlamıyla hükümet yoktur ve Rusya ve İngiltere'nin baskıları nedeniyle Afganistan gerilimlerden, sosyal çıkmazlardan ve siyasi gelişmelerden doğmuştur. Aynı zamanda demokrasinin yapısal temellerinin olduğu iddia edilemez. Sözde demokrasi süreci ilk kez demokrasi olarak bilinen dönemde (1963-1973) şekillenmiştir ki hiçbir söylem mevcut durumun koşullarını bulamamıştır.

Bu dönemde demokratikleşme, çoğunlukla resmî bir şekilde ve tepeden tırnağa dünya durumunun etkisiyle sadece saray içinde gerçekleşmiştir ve Batı'dan ithal bir şey olarak görülmüştür. Afganistan'da egemen gelenekler ve demokrasi için sağlam bir temel olmadığı için, siyasi partiler ve akımlar demokratik eğilimler yerine etnik, geleneksel dinî söyleme ve otoriter yapılara yönelmişlerdir (Waazit, 2013).

9.3.Afganistan'da Demokrasi Kurma Süreci

11 Eylül 2001'de (20/6/2001), New York'taki Dünya Ticaret Merkezi'nin ikiz kuleleri yerle bir edilmiş ve beş binden fazla insan hayatını kaybetmiştir. Amerika, müttefiklerinin desteği, uluslararası meclisler ve 1368 ve 1373 sayılı Güvenlik Konseyi Kararları ile 7 Ekim (2001) günü Taliban'a karşı saldırılarına başlamıştır. 13 Kasım'da (2001) başkent Kabil, 7 Aralık'ta (2001) Taliban'ın merkezi Kandahar düşmüştür.

Taliban'ın devrilmesinden sonra en önemli konu Afganistan'daki iktidar boşluğunu doldurmaktır. Sovyetler Birliği'nin çekilmesinden sonra yaşanan acı deneyimden kaçınmak için ABD ve uluslararası toplum, Afganistan'da geniş temellere sahip meşru bir hükümet kurmaya çalışmıştır. Almanya'nın başkenti Bonn'da Taliban dışında Afganistan'ın tüm siyasi ve askerî akımlarının katıldığı bir toplantı yapılmış ve Bonn Anlaşması'na dayalı olarak demokratik bir hükümetin kurulması için takvim başlamıştır (Musamim, 2020). Demokratikleşme sürecinin karşı karşıya olduğu tehlikeler ve zorluklar, geçmişte kuruluşunun başlangıcında olduğu gibi şimdi de aynıdır. Öyle ki Taliban'ın diyalogunun boşluğunda oluşan Ben-Fadi toplantısının ardından yeni hükümetin göreve başlamasından bu yana uluslararası toplumun desteğiyle demokrasinin kurulması için zemin hazırlanmıştır.

BM raporuna göre, seçimlere katılanların yaklaşık yüzde 70'ini oluşturan yaklaşık 8,1 milyon kişi katılmıştır. Seçmenlerin yüzde 40'ı kadındır. İran ve Pakistan'da yaşayan yaklaşık 300.000 ila 400.000 göçmen de oy kullanmıştır. Hamid Karzai oyların yüzde 55,4'ünü alarak kazanmıştır (Musamim, 2020). Sonraki seçimlerin istatistikleri, demokrasi umudunun zirvesinden düşmüştür. Öyle ki 2009'da altı milyondan az kişi oy kullanmış ve 2014'te bu sayı biraz artmıştır, yani 6.592.000 seçmen olmuştur. Afganistan'daki demokratikleşme sürecine halkın güven duymamasının bir sonucu olarak, 2019'un son seçimlerine halkın katılım oranının altıncı seçimlerde oy kullanma hakkı bulunan 9,6 milyon kişiden yaklaşık 2.592.000 kişi olduğu düşünülmektedir.

Lipset; ekonomik zenginliğin ve eğitimin gelişmesine, yüksek düzeyde kâr yaratılmasına, kentleşmenin genişlemesine, kitle iletişim araçlarının güçlenmesine ve demokrasinin gerçekleşmesini sağlayacak siyasi çatışmaların yumuşamasına yol açacağına inanmaktadır. Dolayısıyla güvenlik, ekonomik ve sosyal durumun istikrarlı bir şekilde ilerlememesi Afganistan'da demokratikleşmenin başarısızlığına işaret etmektedir. Lipset'in inandığı gibi çevre ve rantiyeye, hükümetin iç kaynaklarına (yabancı ülkelerin ekonomik yardımına bağlı) ekonomik bağımlılığın olmaması, bu çözümün zorluklarından biri olarak kabul edilir. Afganistan'da demokratikleşmenin önündeki engeller şunlardır:

Kabile sistemi, aşiret yapısı, tüm Afgan aşiretleri arasında baskın ve yaygın bir yapıdır. Kabile sistemi, ailenin temeli ve patrimonial ilkeye dayanmaktadır. Aile, kabilenin merkezî çekirdeğini, geniş ailenin başında bir erkeğin olduğu ve altında çok sayıda ailenin hiyerarşisini oluşturmaktadır. Geniş aile üyelerini de içine alan kişilerin ve bu hiyerarşinin, geleneksel toplum modeline ve herkesin kendini ailenin onur ve haysiyetini korumakla yükümlü gördüğü aile asabiyetine bağımlılık ilkesine dayanmaktadır. Ailenin değer sistemi, küçüğün yaşlıya itaati

ve saygısı, şeriflerin aile üyelerinin çıkarlarını ve onurunu savunma taahhüdü ve herkesin ortak ekonomi için ortak çabası ilkelerine dayanmaktadır. Yakın aileler, Malik başkanlığındaki bir klan oluşturur ve birkaç klan, lideri Khan olarak adlandırılan bir klan oluşturur.

Khan'ın ailesine Khan Khel denir; mülkler genellikle asil, zengin ve nüfuzlu aileler arasından seçilir ve Khan, mülkler veya hükümet tarafından seçilir (Arefi, 2002, s. 151). Böylesi bir kültürler arası değer yapısı, istisnasız çoğu kırsal kesimde yaşayan Afganistan'ın hemen hemen tüm farklı kabile ve aşiretlerini kapsamaktadır. "*Peştunvali, bir kabile toplumundaki üyeler arasındaki ilişkileri düzenleyen bir dizi yasa ve gelenektir*" (Arefi, 2002). Peştun aşiretlerinin âdetlerinde aşiretlerin (Pur Oghani) talepleri katı bir şekilde uygulanır ve hiç kimsenin buna karşı çıkma gücü yoktur.

Demokrasiye geçiş için gerekli bir koşul olarak sınıf gücü, devlet gücü ve uluslararası güç yapısındaki temel değişiklikleri vurgulayan yapısal teoriye göre, Afganistan'daki azınlıkların çok-etnik yapısı demokrasiye giden yolu tıkamıştır. Yaygın feodalizm yerine devletin etkisi altındaki küçük toprak sahibi sınıfların varlığı, demokrasiye katılımın ve ilerlemenin yolunu tıkamıştır. Bir insan, bir etnik gruba ait olmakla aynı yoksunluğu yaşar. Kabilenin sosyal sisteminde bireysel taleplerin seviyesi, ailelerin tavanını ve kabilenin çoğunluğunun sınırını aşmaz; kabile sisteminin desteği iki şeye dayanır: Jirga ve etnik sosyal düzenlemeler. Peştunvali'ye göre aşiretlerin birbirleriyle olan sosyal ilişkileri, siyasi şartlar veya bir tehdit görünümü gibi özel şartlara tabidir ve bunun iki türe yol açtığı tespit edilmiştir: rekabet ve savaş. Siyasi ayrıcalıklar ve iktidara erişim üzerine iki iş birliği, ortak bir düşmanın varlığına veya başka bir etnik gruba ait etnik aidiyet duygusuna dayalıdır. Afganistan'daki aşiret sistemi, ulusal kimlik yerine etnik kimliğin sınırlı sınırları olan küçük kimliklere hapsedilen ve aşiret yapılarında halkın kararları yerine sadece hanların görev yaptığı geçmişin geleneksel yapısının devamı olarak bilinmektedir. Siyasi, sosyal, kültürel kararlar veren, hukuki ve hatta ekonomik kararlar alan ağalar ve mal sahipleridir. Bu nedenle, Klaus Ufe'nin karmaşık toplumların ana özelliği olarak adlandırdığı şekliyle Afgan toplumunun esnek olmaması, kabile yapısının ötesinde siyasi katılımı reddetmiştir. Demokratik eylemlerin alanı daralmış, demokratikleşme zemini elinden alınmış, böylece yeni hükümetin kuruluşundan bu yana yirmi yıl geçmesine rağmen Afganistan'da demokrasiyi destekleyen modern yapıları ne yazık ki uygun ortamı oluşturamamıştır. Bu yirmi yıl boyunca halkın üç cumhurbaşkanlığı seçimine katılımının istatistiklerine ve rakamlarına bakıldığında düşüş eğilimi olduğu görülmüştür. Öyle ki 2004'te seçmenlerin yüzde 70'inin yüzde 8,1'i katılmış, 2009'de 6 milyon 2013'te 6,6 milyon

oy kullanılmış ve son olarak 2018'de 9 milyonu uygun seçmen olmak üzere 2,6 milyondan az oy sandıklara atılmıştır.

9.4.Gelenekler

Afganistan, gelenekçiliğin zirvesinde olan bir ülkedir. Afganistan'daki gelenekler, genellikle dinî değerlere ve inançlara dayanan kutsal değerlerdir ve çoğu durumda kabilecilik, kadercilik, ataerkillik ve kabile yargılarına itaat gibi din dışı geleneklerin geleneksel bir yükü olmuştur.

Bu nedenle az gelişmiş toplumlara özgü gelenek, görenek, alışkanlıklar vb. Afganistan'da belirgin bir şekilde sergilenmektedir. Afganistan, kültürel olarak çok karışıktır. Peştun etnik kuşağı, aile içi ve kabile dışı ilişkileri yöneten iyi tanımlanmış gelenek ve göreneklerle çok geleneksel bir kabile kültürüne sahiptir (Marsden, 2008, s. 27). Gelenekler, Afganların sosyal ahlak ve yaşam tarzlarında kök salmış ve binlerce yılda oluşmuştur (Rasouli, 2006, s. 113). Afganistan tarihî kaynaklarında âdet olmuştur. Yapısal teoriye dayanarak Afganistan'daki baskın geleneklerin ve bunun demokratikleşme sürecine etkilerinin tartışılmasını takip edebiliriz. Bu nedenle Afganistan'ın aşiret bağlamı ve gelenekçiliğin egemenliği ve dinin katmanlı yorumları, demokratik sürecin ciddi muhalifleridir. Din adamları (maulvis ve Sufi aileleri) ile iktidar arasındaki bağlantı, geçmişte insanları siyasi meselelerle uğraşmaktan alıkoymuştur. Dinin siyasallaşması dinin köktenci yorumlarına neden olmuştur. Afgan halkının demokrasi anlayışı ve demokratikleşme süreci çok sığdır. Bu ülkede demokrasi, Batı'nın kendi ülkelerine ithal ettiği bir ürün olarak görülmektedir. Afganistanlı din âlimlerinin demokrasi ve modernite konusunda ciddi bir hassasiyeti vardır, sözleri Afganistan kanunlarını aşmakta ve vacip sayılmaktadır.

Çoğunlukla dinî inançlar ile kabile geleneklerinin birleşimine dayanan geleneğin konumu, Peter Marsden'in yazdığı gibi güçlü bir konuma sahiptir: *'Afganistan'daki insanların inancı, dünyanın diğer bölgelerinde olduğu gibi, bir kombinasyondur. Hurafeler, ruhlara inanç, azizlere tapınma, tasavvuf ve din konuları düzenlenmiştir. Bu nedenle İslam, İslam hakkındaki belirli inançlar ve Peştunvali gibi kabile gelenekleri ile karıştırılmıştır'* (Marsden, 2008, s. 118). Çarlık Rusyası ve İngiltere'nin İran'ın batısından olduğu kadar kuzeyden ve güneyden gelen baskıları, Afganistan'ın geleneksel toplumundaki Şii dinini daha İslami ve özellikle daha Sünni kılmıştır. Bu ülkenin farklı etnik grupları arasındaki ilişkiyi göz önünde bulundurarak bu ülkenin tüm farklı etnik gruplarında var olan bu tür geleneksel değerler, tarihsel gelişmelerin her aşamasında ana etki faktörlerinden biri olarak rol oynamıştır.

Afganistan'daki dinî kavramların ve işlevlerin çokluğu, bu farklı kavram ve mezheplerin çoğunun siyasi hareketler hâline gelmesine neden olmuştur ve Taliban, *geleneksel köklerden ziyade geleneksel köklere dönüş'olan dini-siyasi köktencilik akımının türünün seçkin bir örneği, modern yöntemlerin bir modelidir"* (Rasouli, 2006, s. 125). Din âlimlerinin Afganistan'da derin bir etkisi olmuştur. Din bilginleri arasında herhangi bir tutarlılık ve hiyerarşi bulunmamasına ve çoğunlukla din adamlarının konumlarının resmî olmayan tanımlara dayanmasına ve Molla, Mevlevi ve Müftü isimlerine ayrılmasına rağmen Mollalık makamının en alt mertebesi olan makam, ardından Mevlevilik ve en üst mertebesi Müftülüktür. Mollaların çoğu resmî olmayan yerel okullardadır ve bazıları Deoband ve Hayber Pakhtunkhwa'daki dinî okulların öğrencileridir.

1950'lerin ortalarında Afganistan'da din adamlarının idaresinde on beş bin cami vardı. Gelenekçi din adamları, yeniliklere karşı toplumun dinî ve geleneksel kimliğini savunmuşlardır (Arefi, 2015, s. 129). Bu grubun Afganistan'daki renkli varlığı, onlar için dinî ve siyasi otorite oluşturmuş; ulemanın siyasi sistemle olan bağı 1340 yılına kadar ulemaya fayda sağlamış ve bu grubu oldukça etkili kılmıştır. Cihatçı partilerin çoğunluğunun kökleri din adamlarına ve din bilginlerine kadar uzanmaktadır. Bu nedenle önce cihatçı partilerde İslamcılığın zirveye ulaştığını, ardından Taliban hareketinin oluşumunu ve Afganistan'daki hâkimiyetini hatırlayabiliriz.

Hafız Mansur şöyle yazar: *Afganistan'daki yanlış dini okumaların etkisi, bu ülkenin modernleşmeyi başaramamasına neden oldu.* Onun bakış açısına göre, "Afganistan'ın modernleşmesi ve gelişmesi için her şeyden önce dinî fikirlerin yeniden inşası ve modernizasyonu yapılmalıdır. Çünkü bu inançlar değişmedikçe insanların yaşamları değişmeyecek ve gelişme olmayacaktır (Rasouli, 2006, s. 11). Afganistan'da Taliban, laiklerin yarattığı yolsuzluk ve yıkımla dolu yıkıntılar üzerinde Allah'ın kendilerine ilahi bir hükümet kurma emrini verdiğini iddia etse de böyle bir dileğin gerçekleşmesi çok şüphelidir (Rasouli, 2006, s. 11). Ayrımcılık ve adaletsizlik, demokrasinin ana aktörleri olarak siyasi elitlerin rolü teorisine dayandırılmış; ne yazık ki demokratikleşme yolunun kapanmasına dikkat çekilmiştir. Afganistan'daki ayrımcılığın içsel değişkeninin, 18 Haziran 1747'de Ahmad Shah Abdali tarafından Peştun kabilelerine mensup savaşçıların bir araya gelerek bir tür etnik birlik oluşturduğu Abdalian hükümetinin kurulması zamanına kadar uzandığı söylenebilir. Bu kabilelerin birleşmesine ve bir hükümetin kurulmasına öncülük etmek ve bu ülkede yaşayan diğer etnik gruplara ve diğer dillere karşı ayrımcılık da bu dönemden itibaren başlamıştır.

Amir Abdul Rahman Khan tarafından MS 1880'de bugünkü Afganistan'ın yaratılması sırasında zirveye ulaşmış ve hatta bazı insanların orijinal anavatanları olarak kabul edilmeyen topraklara yerleştirilmesi, diğer etnik ve dilsel grupların bastırılmasına yol açmıştır. Aynı zamanda diğer etnik, dilsel ve dini grupların ve azınlıkların bastırılmasını da içeriyordu. Bu sürecin dışsal faktörü, 19. ve 20. yüzyıllarda belirli bir etnik ve dilsel gruptan sömürge ülkelerin diğer gruplarına, özellikle İngiliz ve Ruslara karşı bir dizi doğrudan müdahalesine ve eskilere karşı savaşların yoğunlaşmasına kadar uzanmaktadır. Pakistan ve Arapların doğrudan desteğiyle Afganistan'da Sovyetler Birliği, Afganistan'daki savaşlar sırasında bu tür etnik desteğin olabildiğince yoğun olduğu ve daha yoğun ve dinî olarak farklı etnik ve dilsel cephelerin desteğinde bile eşitsizliğe neden olduğu tespit edilmiştir. İran da dâhil olmak üzere bahsedilen ülkeler tarafından daha az ölçüde gerçekleştirilmiştir. Taliban'ın yükselişi sırasında Pakistan'ın bu gruba yalnızca etnik, dilsel ve dinî üstünlüğü nedeniyle verdiği sarsılmaz destekle ayrımcılığın ve bunun sonucunda toplumsal eşitsizliğin doruğa çıkmasına zemin hazırlamıştır. Afgan toplum yapısının etnosentrik ya da "etnosentrik siyaset" (Sajjadi, 2001, s. 41). olması nedeniyle diğer etnik gruplara karşı ayrımcılığa ve üstünlük duygusuna neden olmaktadır. Afganistan dediğimiz gibi çok etnikli bir ülkedir. Toplumsal eşitsizlik onu en kötü biçimde yaratır. Politikacıların sosyal kökeni kabiledir ve tutarlı bir kültürel ve entelektüel bağımlılık vardır. Buna göre gücün zirvesindeki etnik seçkinler, toplum yapısında tepeden tırnağa örgütlü ayrımcılığın ve adaletsizliğin büyümesine neden olmuştur. Devlet dairelerinde özellikle bakanlıklar düzeyinde ayrımcılık şiddetle devam etmektedir. Yükseköğretim kurumlarına girişte ve güvenlik kurumlarında ayrımcılık sistematik olarak yapılmaktadır.

9.5.Yoksulluk ve Az Gelişmişlik

Afganistan'ın yoksulluğu ve az gelişmişliği, Afganistan'ın İngiltere ve Rusya'nın yanında bir ülke olarak bağımsızlığından komünist devrime kadar devam eden uzun köklere sahiptir. Toplumun istikrarının bozulmasına neden olan savaşların ortaya çıkması ve otuz yıl gibi uzun bir süre içinde bu ülkenin tüm ekonomik temellerini kaybetmesi ve Afgan vatandaşlarının diğer ülkelere, Afganistan'a büyük göç dalgası nedeniyle gelişmekte olan bir ülkeden kalkınma düşünürlerinin analizlerine göre az gelişmiş ve yoksulluğun arttığı bir ülkeye dönüşmüştür. Ayrıca Afganistan'ın geleneksel toplum yapısında modernleşmenin ve siyasi gelişmenin önündeki en büyük engellerden biri olarak görülen geleneksel kabile kültürünün varlığı da görülmektedir (Sajjadi, 2001, s. 235). Afganistan'ın iç savaşlardan önceki yoksulluğunun ve geri kalmışlığının başlıca etkenleri, coğrafi ve çevresel etkenler gibi görece sabit olan ve değişen siyasi etkenler olmak üzere iki ana etken olarak değerlendirilebilir.

Afganistan'daki tarihsel güç mücadeleleri, bugünün sahadaki çatışmalarına zemin hazırlamıştır. Son yıllarda kuraklıklar, zenginlerin su ihtiyaçlarını fakirler pahasına karşılamasıyla eşitsizliği artırmıştır. Ülke içinde yerinden edilmiş kişilerin ve göçmenlerin evlerine dönüşünün devam etmesiyle birlikte ülkenin toprak ve su kaynakları azami ölçüde kullanılmış ancak ihtiyaçların tamamını karşılayamaz hâle gelmiş ve doğal olarak insanları öldüren koşullar yaratılmıştır. Büyülü haşhaş bitkisi onu hazır ve umutlu hâle getirmiştir.

9.6.Coğrafi Faktör

Burada coğrafi bir faktör olarak önemli olan, bunun Afganistan'daki yoksulluğun ve az gelişmişliğin yayılmasını nasıl etkilediğine bakmaktan daha fazlasıdır.

*Kara ile çevrili olması: Afganistan'ın fakir bir ülke olduğuna şüphe yoktur, bu nedenle ülkenin yoksulluğu coğrafi çevre ile açık bir uyum sergilemektedir. Çünkü 19. yüzyılda Afganistan adlı bir ülkenin oluşumu, Afganistan'ın stratejik hedeflerine dayanmaktadır. Çarlık Rusyası ve İngiltere'nin iki sömürge ülkesi olduğu için Afganistan coğrafyası bu ülkenin gelişmişlik açısından en büyük zorluğu sayılmaktadır. "Tarihsel olarak ülkemiz için belirli sınırları olan bir yer arıyor olsak da eski Afganistan'ın çoğu bölgesi karalarla çevriliydi ve denize ulaşmak her zaman hem yerel hem de iç yöneticilerin ve gelenlerin hedefi olmuştur (Khavari, 2012, s. 113).

Tarımsal az gelişmişlik ve ekonomik sermaye eksikliği: Afganistan topraklarının yaklaşık %80'i dağlık, çöl ve yarı çöldür. Ülke topraklarının yaklaşık yüzde 15'i tarıma uygundur ve neredeyse yarısı ekilidir. Ancak Afganistan bir tarım ülkesidir ve nüfusun beşte dördü tarım ve hayvancılıkla geçimini sağlamaktadır. Mevcut arazinin üçte ikisi mevsimlik olarak ekilmektedir. Afganistan'ın çoğu yerinde iyi toprak var ama yeterli su yoktur. 1342 yılına ait resmî istatistiklere göre bu ülkede tarım arazisinin 14 milyon hektar civarında olduğu tahmin edilmektedir. Bunun sadece 7807.000 hektarı kullanılmaktadır, 5031.000 hektarı sulanan ve 2490.000 hektarı yağmurlara bağlı olduğu anlamına geliyor. Verimliliği yağışa bağlıdır ve yağışın az olduğu yıllarda ürün vermez (<https://pajhwok.com/fa/opinion/afghanistan>). Başlıca tarım ürünleri ve üretim miktarları: Buğday, pirinç, arpa, mısır (sorghum), baklagiller, pamuk çekirdeği, ay çekirdeği, susam, şeker pancarı, meyve, sebze ve şeker kamışı Afganistan'daki başlıca tarım ürünleri olarak sayılabilir. Üretim miktarları şu şekildedir: Buğday 1.500.000 ton ile 1.700.000 ton, mısır 200 bin ton, tahıl 2100 bin ton, pirinç 300 bin tondur. Ekili tarım arazileri 30 bin kilometrekareden fazladır. Meralar, yaklaşık 30 bin kilometredir. Orman, yaklaşık 17 bin kilometre ve diğer araziler, yaklaşık 30 bin kilometrekaredir (<https://pajhwok.com/fa/opinion/afghanistan>).

9.7.Afganistan'da Bir Demokrasi Savunucusu Karamsar Demokrasi Görüşü

Afganistan'da yerelcilikten otoriterliğe kadar uzanan karamsar bir demokrasi görüşü hâkimdir. Bu konuda iki hususa dikkat ederler, demokrasinin gerçekleşmesinin önündeki belirli sosyal ve ekonomik koşullar nedeniyle karşılaşılan zorluklar ve engeller ve ardından modernleşme sürecinin başlangıcında var olan olumsuz sonuçlar demokrasinin daha da kötüleşmesine yol açmıştır. Durum ve çatışmalar düzeyine yayılmıştır. Ekonomik, sosyal, güvenlik, sağlık ve eğitim koşulları ülkede demokratikleşmenin önündeki başlıca engellerdendir. Bugün Afganistan'da demokrasinin gerçekleşmesi, hükümetin doğası ve karakteri ile ilgilidir. Doğal olarak geniş bir tabana sahip olmayan ve toplumun ezici çoğunluğunun çıkarlarını temsil etmeyen bir hükümet, Afganistan İslam Cumhuriyeti hükümetinin yapısı doğası gereği derin iç çelişkilere tabidir.

Güvenlik ve ekonomik büyüme olmadan insani gelişme olmaz. Afganistan'ın temel sorunları arasında yolsuzluk, askerî saldırı ve yetersiz güvenlik durumu yer almaktadır. Uluslararası toplum da demokrasinin tesisi ve uygunsuz güvenlik koşullarının yaratılması konusunda hemfikir değildir. Uluslararası toplumun taahhüt düzeyi, demokrasinin kurulmasını değil; yalnızca çatışma koşullarını güçlendirir (Shafiei & Iqbal, 2009, s. 208). Afganistan'daki demokrasiden gördüğümüz, hasta kitlesel bir demokrasidir. Çözüm, gücü yerel düzeyde kontrol etmek ve bölmektir. Birçok siyasi teori, yerel kontrolün önemini ifade etmiştir. Robert Putnam'ın demokrasilerde kamuoyunun boş yerini kınayan örneği, gücün mümkün olduğu kadar Adem-i Merkeziyetçi hâle getirilmesiyle bunun daha küçük ve yerel bir düzeyde uygulanması gerektiğini öne sürmektedir. Gordon Tulk, birçok hizmetin yerel düzeyde sağlanabileceğini, daha küçük düzeylerde hükümetin baskın düzeyleri hâline gelebileceğini söyler. John Dewey de şöyle yazmaktadır: *Demokrasi, bireylerle yüz yüze temasla toplumun yerel düzeylerinde başlar.*"Afganistan'da demokrasiye ulaşmak için kentsel ve kırsal alanlarda güç oluşturulmalıdır (Shafiei & Iqbal, 2009, s. 212). Diğerleri, Afganistan'da önce siyasi istikrarı sağlamak, ardından ekonomik büyüme, kentsel yaşamın gelişimi, eğitim altyapısının temelleri ve modernitenin diğer bileşenleri adına zemin hazırlamak için var olması gereken otoriter bir rejime inanmaktadır. Suudi Arabistan, Türkiye, Mısır gibi ülkelerin sonunda demokrasiye götürmesiyle siyasi otoritenin gölgesinde siyasi istikrar oluşturulabilir ve modernleşmenin başarısızlığı önlenir. Afganistan'daki daha radikal modeli uygulayan, geçmişte Nadir Han olan Abdul Rahman Han Emirliği ve 20. yüzyılın sonlarında ülke içindeki etnik grupları bastırarak en azından küresel güvenliği getiren Taliban Emirliği'dir.

9.8. İyimser Görünüm

Afganistan'daki demokrasiye ilişkin iyimser görüş, liberalizm ve asgari değerler perspektifindedir. Afganistan'ın acılarının şifası, çoğulcu tutumların ve ulusal çıkarlarla uyumlu çözümlerin kurumsallaşmasındadır. "Özgürlük, siyasi gelişme, katılım, eşitlik, çoğulculuk ve vatandaşlık hakları gibi demokratik değer ve ilkelerin tümü bağlayıcıdır ve belki de Afgan toplumundaki çeşitliliğin ve çoğulculuğun yönetimi için gereklidir" (Asia Foundation, 2007). Aksi takdirde, gücün yoğunlaşmasıyla otoriterlik olmaya devam eder ve gücün artık bir ulusu temsil eden birkaç kişinin elinde toplanması diğer ulusların büyük bir memnuniyetsizliğine neden olur.

Etnik gruplar arasında hoşgörü sahasının açılması otomatik olarak bireysel özgürlüğe zemin hazırlar ve bu aynı zamanda gücün Adem-i Merkeziyetçiliği ile de bağlantılıdır. Kamusal ve özel alan ayrımı da demokrasinin göstergelerinden biridir. Liberalizm, her zaman hayatın kamusal ve özel alanları arasında bir sınır çizer. Özel alanı kutsal, saygın ve siyasi gücün müdahalesinden korunan bir alan olarak görür. Kamusal ve özel alanların ayrılması, etnik grupların ve azınlıkların özel alanda etnik ve kültürel kimliklerini korumaya çalışabilmeleri ve kamusal alanda hareket edebilmeleri ve kamuya dayalı toplu ve siyasi kararlar alabilmeleri açısından Afganistan toplumu için önemlidir (Shafiei & Iqbal, 2009, s. 215). Demokrasinin gerçekleşmesinin diğer önemli konularından biri de insan haklarının korunmasıdır. "İnsan hakları ile demokrasi arasındaki ilişki ne bir eşitlik ilişkisi, ne bir zıtlık ilişkisi, ne de genel ve özel bir ilişkidir. Bunların oranı mutlak genel ve özel orandır, yani insan hakları dairesi daha geniş, demokrasi dairesi ise daha küçük bir dairedir (Shafiei & Iqbal, 2009, s. 215). İnsan haklarına dayalı demokrasi, Afganistan'ın özel sosyal ve siyasi durumunu yönetmek için ana modellerden ve çözümlerden biridir. Bu bağlamda, geçici hükümet döneminde kurulan Bağımsız İnsan Hakları Komisyonu, artık Afganistan genelinde temsil edilen güçlü bir kurum hâline gelmiştir (Shafiei & Iqbal, 2009, s. 215).

Sonuç

Hükümet modernleşmesinin ilk kıvılcımlarının ortaya çıkmasından bu yana yaklaşık bir asır geçmiş olan Afganistan'da, ne yazık ki, demokratik sürece dayalı siyasi kararlarda ve siyasi katılımında fail olarak halkın rolü ve konumu hâlâ yabancısıdır. Bu araştırmada belirtildiği gibi Afganistan, karmaşık bir toplum yapısına sahiptir. Bu sürece göre temel değişkenlerin etkisi altında bağımlı bir değişken olarak demokrasiye doğru hareket eden toplumsal engeller, demokratikleşme sürecini engelleyen en önemli değişkenlerden biri olarak hareket edilmiştir. Bu araştırmada demokratikleşmenin engellenmesinin bağımsız değişkenleri olarak önce tespit

edilen daha sonra incelenen değişkenlere dikkat çekilmiştir. Toplumların demokrasiye geçişleri sonucunda yaşanan ortak kuramsal modellere göre dört kuramsal modelden en önemli üçü modernizm söylemine dayalıdır ve birinci dünya ülkelerinde ve bazı ülkelerde deneyimlenmiştir. İkinci ve üçüncü dünya ülkeleri ve ayrıca bu araştırmada postmodernist bir model olan dördüncü modele, hedef kitlesi çoğunlukla Afgan akademisyenlerdir. Dört modele öyle dikkat çekilmiştir ki üç teorik modelden ilki Afganistan'ın toplumsal bağlamına yabancı ve demokratikleşmenin oluşumu ve devamı için temelleri olmayan modeller olarak değerlendirilmiştir. Dünyanın birçok ülkesinde demokrasiye giden platformlar olarak ekonomik, sosyal ve politik yapıların rolüne odaklanan yapısalcı model nazari, anti-modernizmin krizleriyle karşı karşıya kalmıştır. Siyasi aktörlerin rolünü vurgulayan aktivist teorik model, kültürel geri kalmışlık ve kabile sosyal sisteminin temelleri üzerine kurulu geleneksel dokunun gücü nedeniyle başarılı olamamıştır. Taliban'ın devrilmesinden sonra küreselleşme fikrinin baskın bir teori olmasıyla dünya toplumu, otuz yıllık savaşıardan tek çıkış yolunu demokratikleşmeyi desteklemek olarak görmüş ve demokratik bir hükümet kurmaya başlamıştır. Bu teorik model, yeni bir sistemin oluşumunun başlaması ve iç savaşların sona ermesi için elverişli görünse de yine de Afganistan'ın egemen toplumsal yapısının siyasi rolünün öne çıkması nedeniyle, demokratikleşme tartışması öncekinden daha kanlı hâle gelmiştir. Geçmişte yaşanan ve giderek kısa bir hayale dönüşen demokratikleşme atmosferi, 2021 yılının başında yeniden umutsuzluğa dönüşmüştür. Ancak Afganistan gibi karmaşık ve esnek olmayan toplumlardaki çoğulcu teorilerin son modeli, demokrasiye geçiş alanının, insanların katılımının pratiği için küçük alanlarla sınırlı olmasıdır. Siyasi meşruiyet ve halkın iktidar ve siyaset yapısındaki rolü, bu modelde bulunmuştur. Ağırlıklı olarak bir yandan demokrasiye götüren koşullar üzerinde durularak kabilesel toplumsal yapı ve bu yapıdaki güç dağılımı gibi toplumsal engellerin açıklanması, çoğu zaman aşırılık yanlısı din görüşüyle birleştirilen demokrasiyi engelleyen geleneksel faktörlerin araştırılmasıdır. Özellikle daha fazla etnik ve dinî yükü olanlara, organize ayrımcılık ve adaletsizliğe yönelik otoriter politikalar uygulamaktır. Kötü ekonomik yaşam durumu ve insanların boğazını sıkıan yoksulluğun yayılmasıdır. Kabileciliğin, geleneksel geleneklerin, ayrımcılığın ve adaletsizliğin yaygınlaşmasını ve nihayetinde halkın yoksulluğunu şişmanlatan son unsur ise coğrafyanın sosyal olmayan faktörüdür. Demokrasiye geçiş için ise her şeyi kapsayan bir yönetime ulaşmanın tek yolu demokrasiyi gerçekleştirmektir. Afganistan'ın uygun platformda demokrasinin gerçekleşmesi için iki yaklaşım üzerinde durulmaktadır. Karamsar yaklaşım ve iyimser yaklaşım ya da en azından Afganistan'ın en önemlisi siyasi istikrar, güvenlik ve

ekonomik büyüme ihtiyacı olduğu ve bunun da genel olarak kısa vadede demokrasi umut edilmemelidir. Amerika'nın Taliban'a yönelik politikası dünyanın sonuna doğru bir eğilim gösterdiğinden halkı kayırmak yerine, bu topraklarda merkezî bir güce dayalı genel güvenliği yeniden sağlamak için otoriter ve anti-demokratik bir hükümet oluşturmakla başarılımalıdır. İkinci yaklaşım, minimal yaklaşım olarak da adlandırılan demokrasiye iyimser, liberal yaklaşımdır. Bu yaklaşımda birinci tip yaklaşımdan farklı olarak insanların acılarını iyileştirmeye ve çoğulcu bir tutuma önem verilmekte ve bu yaklaşım çoğunlukla karmaşık toplumlarda aynı demokrasi teorisine dayanmaktadır. Öyle ki böyle bir yaklaşımın en iyi modeli, federalizm ve gücün Adem-i Merkeziyetçiliği modelidir.

Bu araştırmanın kuşkusuz ciddi kusurları ve boşlukları vardır ancak en azından uzun vadede bu hayati konuların ele alınmasına alan açabileceği ümit edilmektedir. Çünkü Afgan akademik camiasının temel sorunu, ne yazık ki bilimsel konuların ele alınmamasıdır. Böyle bir boşluk ciddi anlamda bir feragat değildir.

Kaynaklar

Afganistan Stratejik Araştırmalar Enstitüsü (2018). *Fırsatlar ve Zorluklar*. Kabil. <https://tinyurl.com/y6z8ean7>

Arefi, M. A. (2002). Afganistan siyaset sosyolojisi. *Political Sciences*, 5 (2). <https://tinyurl.com/yjpaphux>

Arefi, M. A. (2015). *Afganistan'da Siyasi Gelişme, Engeller ve Zorluklar*. İslam Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlıkları Stratejik Araştırmalar Merkezi.

Asia Foundation. /Afghanistan in 2007 : a survey of the Afghan people / Asia Foundation <https://t.ly/PjzF9>

Azimi, M. N. (2000). *Afganistan'ın Son Otuz Yılında Urduca ve Siyaset*. Eric Yayınları.

Bashirieh, H. (2008). *Demokrasiye Geçiş*. Negah Masares.

Jaski, R. (2019). Sivil Toplum, Demokrasi ve "İyi" ve "Kötü" Sivil Toplumun Hegemonyası, Zamane Radyo. <https://tinyurl.com/yzv4zmxh>

Keeley, R. ve Marfleet, P. (2002). Küreselleşme ve üçüncü dünya. *Dış Politika Üç Aylık Bülten*, <https://tinyurl.com/5n96e46w>

Khavari, S. K. (2012). *Neden geride kaldık?* Saeed Yayınları.

MacKenzie, M. K. (2021). *Future Publics: Democracy, Deliberation, and Future-Regarding Collective Action*. Oxford University Press.

Mansur, A. H. (2013). *Afganistan'da Siyasi Gelişimin Engelleri*. Saeed Yayınevi.

Marsden, V. (2008). *Siyon Büyüklerinin Protokolleri*. (Çev. H. Sheikhi). İslami Araştırma Vakfı.

Musamim, P. (2020). Afganistan'ın demokratikleşmesinin on dokuz yıllık yolculuğu; Başarılar ve zorluklar. <https://tinyurl.com/453ranc8>

Nash, K. (2015). *Çağdaş Siyaset Sosyolojisi: Küreselleşme, Politika ve Güç*. (Çev. M. T. Delfrooz). Kavir.

Qadri, A. (2011). Afganistan'da Demokrasinin Güçlendirilmesinin Önündeki Engeller Ve Zorluklar. <https://tinyurl.com/4vqxmsv7>

Rasouli, H. (2006). Afganistan, siyasi sistem ve etnik gruplar: Memnuniyetsizlik veya memnuniyet. *Yarının Toplum*, 2, 9-122.

Robertson, R. (2004). *Küreselleşme-Yerelleştirme: Zaman-Uzay ve Homojenlik-Heterojenlik*. (Çev. F. Murad). Organon.

Sajjadi, Q. (2001). *Political Sociology of Afghanistan: Ethnicity, Religion and Government*. Ketab Institute.

Shafiei, N. ve Iqbal, A. (2009). The Enigma of Democracy in Afghanistan. <https://tinyurl.com/3un7fntj>

Waazit, H. (2013). Oslo'daki Afgan yazar ve araştırmacı, Afganistan'da ulus-devlet inşasının engelleri ve zorlukları. *BBC Farsça*. <https://tinyurl.com/345xn3u3>

<https://pajhwok.com/fa/opinion/afghanistans-political-deadlock-challenges-and-solutions/>

<https://tinyurl.com/>).